

KS. WITOLD KUJAWSKI*

WŁOCŁAWEK

STRATY TERYTORIALNE DIECEZJI WŁOCŁAWSKIEJ
W NASTĘPSTWIE BULLI CYRKUMSKRYPCYJNEJ
VIXDUM POLONIAE UNITAS Z 1925 R.

Najpierw należy wyjaśnić pojęcia. Kiedy mówimy diecezja wrocławska, prawidłowo wiążemy ją z siedzibą, a raczej stolicą diecezji w tym mieście. Jednak na przestrzeni swoich prawie tysiącletnich dziejów, nosiła ona różne nazwy nawiązujące do obszarów, jakie tworzyły jej okręg. Wprawdzie często nazywano ją diecezją kujawską, ale do czasów, kiedy była ona z siedzibą w Kruszwicy, a było to już prawie tysiąc lat temu, nie sięgamy. Jednak od 1123 roku Włocławek jest stolicą diecezji, którą w pierwszym okresie nazywano często diecezją kujawską i pomorską, bo te dzielnice ją tworzyły. Kiedy na ziemiach polskich w 1818 roku zaborcy wymusili na Stolicy Apostolskiej nowe rozgraniczenie diecezji, jej terytorium znacznie się zmieniło, bowiem w zamian za odpadłe archidiakonaty kruszwicki i wielki archidiakoniat pomorski, otrzymała niejako w spadku po archidiecezji gnieźnieńskiej duży okręg ciągnący się do Kalisza. Piotrkowa Trybunalskiego, a nawet kilka parafii

* Ks. dr hab. Witold Kujawski, kapłan diecezji wrocławskiej, jest dyrektorem Archiwum Diecezjalnego we Włocławku.

w rejonie Częstochowy, należące poprzednio do diecezji krakowskiej. Ale i wówczas, chociaż z polecenia władzy zaborczej biskupi mieli polecenie rezydować w stolicy guberni, Kaliszu, Włocławek pozostał stolicą tej diecezji, nazywanej kaliską, włocławską, a najczęściej kujawsko-kaliską. Zatem w artykule niniejszym będzie chodziło o to, co odeszło od tej diecezji kujawsko-kaliskiej w 1925 roku. Wówczas Stolica Apostolska w bulli *Vixdum Poloniae Unitas* użyła nazwy *włocławska* na naszą diecezję¹.

Nie ma wątpliwości, że podział ziem polskich na diecezje podczas rozbiorów nie spełniał potrzeb Kościoła. Odzyskanie przez Polskę niepodległości w 1918 roku postawiło przed Kościołem w Polsce ważne zadanie uporządkowania granic diecezji polskich. Ostatnia regulacja miała miejsce w 1818 bullą *Ex imposita Nobis, odnoszącą się do zaboru rosyjskiego, czyli tzw. Królestwa Polskiego*, i drugą z 1821 roku znaną jako bulla *De salute animarum*, odnoszącą się do Prus i zaboru pruskiego. Były one wymuszone przez państwa zaborcze. Nie brano wówczas pod uwagę względów duszpasterskich, ale uwarunkowania polityczne. Dotyczyło to także diecezji włocławskiej, która w okresie rozbiorowym nosiła nazwę diecezji kujawsko-kaliskiej. Jej granice były z różnych względów niepraktyczne, sama zaś diecezja zbyt duża i rozciągająca się ponad 300 kilometrów z północy na południe. Oczywista więc była konieczność zmiany granic, a także oddania pewnych terytoriów dla innych diecezji². Nie ma jednak potrzeby przedstawiania całego procesu przygotowania zmian i ich przeprowadzenia. W niniejszym artykule chcemy się zająć tym, co oddała diecezja kujawsko-kaliska, którą odtąd nazywa się diecezją włocławską. Ta zresztą nazwa diecezji została jedyną właściwą w bulli z 1925 roku.

Kiedy więc podczas pierwszej wojny światowej zarysowała się nadzieja, że Polska może odzyskać swoją suwerenność, zaczęto myśleć o koniecznej korekcie granic diecezji polskich, a nawet o konieczności powołania nowych diecezji. Podyktowane to było dużym rozwojem demograficznym niektórych okręgów, zwłaszcza tam, gdzie w XIX wieku silnie rozwijał się przemysł. Może pewnym zwróceniem uwagi na konieczność nowych diecezji było swego rodzaju przecięcie archidiecezji warszawskiej w 1915 roku przez front wojenny, co spowodowało wyznaczenie dla

¹ Syntetyczne omówienie nazewnictwa diecezji i jej okręgu por. S. Librowski, *Wizytacje diecezji włocławskiej, wstęp ogólny*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 8, 1964, s. 13–44.

² Sprawy diecezji kujawsko-kaliskiej, w tym także sytuacja w chwili odzyskania niepodległości przez Polskę, zostały omówione w pracy: W. Kujawski, *Diecezja kujawsko-kaliska. Opracowanie historyczno-źródłoznawcze*, Włocławek 2011.

odciętej od stolicy archidiecezji administratora apostolskiego w osobie biskupa kujawsko-kaliskiego Stanisława Zdzitowieckiego³, który swoim wikariuszem generalnym uczynił proboszcza parafii św. Józefa w Łodzi, Henryka Przeździeckiego⁴. Okaże się, że nawet ordynariusz archidiecezji warszawskiej będzie zwolennikiem, aby w Łodzi, która stała się w XIX wieku znacznym miastem, powstała samodzielna diecezja⁵, co zostanie niebawem urzeczywistnione.

Prace nad projektami rozpoczęli biskupi polscy najpierw pod kierownictwem prymasa Królestwa Polskiego, Aleksandra Kakowskiego⁶, a gdy już Polska wybuchła, pracami kierował arcybiskup gnieźnieński Edmund Dalbor⁷, rozumiejąc swoje dziedzictwo prymasów Polski⁸.

Główną przyczynę powodującą utratę pewnych i to bardzo dużych okręgów byłej diecezji kujawsko-kaliskiej stanowił rozwój okręgów w rejonie Częstochowy i Łodzi. Co do tej ostatniej, to już 10 grudnia 1920 roku została ona powołana bullą *Christi Domini, qui sese bonum pastorem*, początkowo kierowana przez arcybiskupa Aleksandra Kakowskiego, jako administratora apostolskiego, ale 11 kwietnia 1921 roku pierwszym biskupem łódzkim został mianowany proboszcz parafii św. Stanisława Kostki w Łodzi, Wincenty Tymieniecki⁹. W 1925 roku, gdy podejmowano decyzje o nowych granicach diecezji było oczywiste, że diecezja łódzka powinna zostać powiększona. Częstochowa zaś z podwójnej racji, mianowicie jako miejsce sanktuarium narodowego na Jasnej Górze pretendowała, aby stać się siedzibą biskupstwa, a drugim atutem był niezwykle rozwój miasta

³ Biogram tego biskupa por.: W. Frątczak, *Zdzitowiecki Stanisław Kazimierz (1854–1927) ordynariusz włocławski, opiekun robotników*, w: *Włocławski słownik biograficzny*, t. 1, Włocławek 2004, s. 186–188.

⁴ Biogram Henryka Ignacego Przeździeckiego, przyszłego biskupa podlaskiego por. P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965–1999*, Warszawa 2000, kol. 364.

⁵ M. Budziarek, M. Wrzeszcz, *Łódzka diecezja*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 11, Lublin 2006, kol. 555.

⁶ Biogram tego arcybiskupa i kardynała por. J. Mandziuk, *Kakowski Aleksander, kard.*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 8, Lublin 2000, kol. 346–347.

⁷ Biogram por. M. Banaszak, *Dalbor Edmund arcybiskup, kardynał*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 3, Lublin 1985, kol. 976–977.

⁸ B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich (968–1939)*, „Archiwa, Biblioteki Muzea Kościelne”, t. 21, 1970, s. 352–359; omówienie tych spraw zobacz też: H. E. Wyczawski, *Organizacja kościelna*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, red. B. Kumor i Z. Obertyński, t. II, cz. 2, Poznań–Warszawa 1979, s. 22–44.

⁹ M. Budziarek, M. Wrzeszcz, dz. cyt., kol. 555–558, gdzie podano bibliografię dotyczącą tej diecezji; B. Kumor, dz. cyt., s. 390–393; biogram biskupa Tymienieckiego, por., P. Nitecki, dz. cyt., kol. 457..

i okręgu, ze względu na rozwijający się przemysł. I to wzięto pod uwagę tak przy opracowywaniu projektu rozgraniczenia, jak i w samej bulli cyrkumskrypcyjnej.

Bulla papieska *Vixdum Poloniae Unitas*, określająca nowe granice metropolii i diecezji polskich, mogła zostać wydana po ostatecznym ustaleniu granic Rzeczypospolitej Polskiej i zawarciu przez nią konkordatu ze Stolicą Apostolską. Podpisanie konkordatu nastąpiło 10 lutego 1925 roku¹⁰. W ślad za tym mogło nastąpić w dniu 28 października 1925 roku ogłoszenie decyzji Stolicy Apostolskiej o nowym rozgraniczeniu diecezji polskich, a także o nowych metropoliach i diecezjach¹¹. Diecezja włocławska wracała do dawnej, historycznej metropolii gnieźnieńskiej. Została jednak znacznie okrojona co do swojego obszaru, na rzecz niedawno erygowanej diecezji w Łodzi oraz nowej w Częstochowie¹², a także, na wyraźną prośbę biskupa płockiego, Antoniego Juliana Nowowiejskiego¹³, do tej diecezji wróciła parafia w Duninowie, w latach 1800–1925 będąca w diecezji włocławskiej¹⁴.

Stan diecezji włocławskiej w nowym kształcie, bo takiej użyto nazwy, podała bulla, postanawiając, że diecezja włocławska będzie się składała z następujących dekanatów: włocławskiego z wyjątkiem parafii Duninów, brzeskiego, chodeckiego, nieszawskiego, piotrkowskiego (Piotrków Kujawski), radziejowskiego, kaliskiego, koźmineckiego, stawiszynskiego, stawskiego, izbickiego, kolskiego, konińskiego, tuliszowskiego, sieradzkiego, szadkowskiego, warckiego, złoczewskiego, słupeckiego,

¹⁰ Tekst konkordatu por. Archiwum Diecezjalne we Włocławku, Akta Kurii Diecezjalnej we Włocławku, og. I, 2, k. 3ns.

¹¹ Tekst tej bulli por. *Ditionis polonicae de nova dioecesium latini ritus circumscriptione. Pius Episcopus Servus Servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam*, [po polsku – *Konstytucja apostolska Vix dum Poloniae Unitas o nowem rozgraniczeniu diecezji w Polsce*], „Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej”, t. 20, 1926, s. 1–9; *Bulla Vix dum Poloniae Unitas*, „Ateneum Kapłańskie”, t. 16: 1923–1925, s. 73–79. Słowo *Vixdum* raz pisano oddzielnie, raz łącznie. Z racji wystawienia tej bulli zdaje się, że zainteresowane diecezje, a może wszystkie, ponosiły pewne koszty. Znamy zobowiązanie nowej diecezji w Częstochowie, na którą przypadało 5500 lirów włoskich. Administrator Apostolski tej diecezji, biskup Zdzitowiecki, w odezwie do duchowieństwa tej diecezji ustalił, jak należy rozłożyć składkę na wszystkich księży – por. ADWł., AKDWł., og. I, 2, k. 126

¹² J. Związek, *Częstochowska diecezja*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 3, Lublin 1985, kol. 851–852, gdzie podano najważniejsze pozycje tej diecezji poświęcone.

¹³ Biogram tego arcybiskupa i błogosławionego por. W. Graczyk, *Nowowiejski Antoni Julian, bł. arcybp*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 14, Lublin 2010, kol. 81–82.

¹⁴ B. Kumor, *Granice diecezji i metropolii*, s. 394.

zagórowskiego, tureckiego, uniejowskiego z wyłączeniem parafii w Bałdrzychowie i Wartkowicach oraz kłodawskiego (ten ostatni z diecezji łódzkiej). Ponadto do diecezji należeć miały parafie z diecezji płockiej: Bobrowniki, Chełmica Wielka, Ciechocin, Czernikowo, Dobrzejewice, Działyń, Grochowalsk, Karnkowo, Kikół, Lipno, Łązyn, Mazowsze, Nowogród, Osiek nad Wisłą, Ostrowite, Szpetal Górny, Sumin, Wielgie, Wola i Zaduszniki¹⁵.

Patrząc na ten wykaz dekanatów i wspominając ich wykaz sprzed 1925 roku, widzimy wielkość oddanych terenów. Dokładniej możemy się zorientować, dokąd odeszły dekanaty, gdy zobaczymy, z jakich dekanatów miały się składać diecezja w Łodzi i w Częstochowie.

I tak diecezja łódzka otrzymała dekanaty: łódzki, zgierski, brzeziński, łączycki, tomaszowski, bełchatowski z wyłączeniem parafii Grzymalina Wola, piotrkowski (Piotrków Trybunalski), tuszyński, łaski, pabianicki, widawski, poddębicki, ozorkowski i parafie Bałdrzychów i Wartkowice¹⁶. Natomiast nowa diecezja częstochowska objęła swoimi granicami dekanaty: częstochowski, kłobucki, mstowski, brzeźnicki, gidelski z wyłączeniem parafii Koniecpol (ta parafia już wcześniej została włączona do diecezji kieleckiej), radomskowski, gorzkowicki, będziński, zawierciański, żarecki, sosnowiecki, wieluński, wieruszowski i parafia Grzymalina Wola¹⁷. Ponadto bulla ta postanawiała wyraźnie, że duchowni parafii przyłączonych do nowych diecezji tym samym są do nich kanonicznie włączeni oraz należało przekazać akta parafii i personalne stosownie do nowej przynależności diecezjalnej¹⁸. W wykazie powyższym podano także dekanaty z innych diecezji, a wchodzące do diecezji częstochowskiej.

Komentator diecezjalny do opublikowanego tekstu bulli z jednej strony wyraził pogląd, że zmiany te mogły nastąpić dzięki opatrnościowemu rezultatowi wojny światowej pozwalającemu na wskrzeszenie Polski, a z drugiej przypomniał, że jedną trzecią swojego terytorium diecezja oddała na rzecz innych diecezji¹⁹.

Te postanowienia spowodowały kolejne kroki prawne już na terenie zainteresowanych diecezji.

¹⁵ *Bulla Vix dum Poloniae Unitas*, s. 74, *Konstytucja apostolska*, s. 3.

¹⁶ *Konstytucja apostolska*, s. 4.

¹⁷ Tamże, s. 8.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Tekst nie podpisany, jako komentarz redakcji do tekstu bulli, „Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej”, t. 20, 1926, s. 9.

Wykonawcą bulli był ówczesny nuncjusz apostolski, Lorenzo Lauri²⁰ i w związku z tym wysłał odpowiednie polecenia do biskupów diecezji. Ponieważ utworzona była nowa diecezja Częstochowie, nuncjusz, powołując się na uprawnienia nadane mu przez Stolicę Apostolską, mianował 16 listopada 1925 roku biskupa Stanisława Zdzitowieckiego administratorem apostolskim tej diecezji²¹. Biskup Zdzitowiecki, pewnie z uwagi na swoje lata, a także, aby zapewnić należytą opiekę nad diecezją częstochowską, mianował tam swoim wikariuszem generalnym biskupa sufragana, Władysława Krynickiego²², z pełnią władzy, o czym powiadomił 21 listopada arcybiskupa nuncjusza²³. Może spodziewano się, że biskup Krynicki, który rezydował wówczas w Częstochowie, pozostanie pierwszym biskupem nowej diecezji. Okazało się jednak, że ta nominacja nie rokowała nadziei na dłuższy czas, bowiem już 29 listopada nuncjatura informowała, że zostałznaczony ordynariuszem częstochowskim ks. Teodor Kubina, stąd biskup Zdzitowiecki ma władzę do chwili przejścia diecezji przez nowego ordynariusza²⁴.

Niebawem też, bo 27 stycznia 1926 roku biskup Zdzitowiecki powiadomił duchowieństwo diecezji częstochowskiej, że pierwszym biskupem ordynariuszem diecezji został mianowany ksiądz dr Teodor Kubina²⁵, dotychczasowy proboszcz parafii Najświętszej Marii Panny w Katowicach i że konsekracja nowego biskupa odbędzie się 2 lutego na Jasnej Górze. Wezwał też do modlitwy o siłę i Boże błogosławieństwo dla niego²⁶.

Jak to już wyżej nadmieniono, najwięcej parafii odeszło z dotychczasowej diecezji kujawsko-kaliskiej do diecezji częstochowskiej. Stąd

²⁰ Biogram tego arcybiskupa, potem kardynała por.: Stanisław Wilk, *Lauri Lorenzo, kard.*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 10, Lublin 2004, kol. 575.

²¹ Archiwum Diecezjalne we Włocławku, Akta Kurii Diecezjalnej we Włocławku, og. I, 2, k. 102. Dalej cytuję: ADWł., AKDWł., og. I, 2.

²² Biogram tego biskupa por. J. Pietrzykowski, *Krynicki Władysław, biskup*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 9, Lublin 2002, kol. 1397.

²³ ADWł., AKDWł., og. I, 2, k. 106.

²⁴ Tamże, k. 112

²⁵ Biogram tego biskupa por. J. Związek, *Kubina Teodor, biskup*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 10, kol. 136–137.

²⁶ ADWł., AKDWł., og. I, 2, k. 128–129. Na marginesie tej wiadomości rodzi się pytanie. Schematyzmy diecezjalne wydaje się zazwyczaj na początku roku, którego dotyczą. Pierwszym schematyzmem diecezji częstochowskiej jest ten na 1926 roku. Dlaczego więc podaje on, że biskupem częstochowskim jest już Teodor Kubina. Widać więc, że wydawnictwo to w pewien sposób uprzedziło wydarzenie, które miało się odbyć dopiero 2 lutego, a mianowicie konsekrację biskupią pierwszego ordynariusza częstochowskiego. Por.: *Schematismus universi enerabilis cleri saecularis et regularis dioecesis Częstochoviensis pro Anno Domini 1926*, s. 5.

i przygotowanie akt parafialnych i akt personalnych duchowieństwa które odeszło, wymagało zapewne więcej czasu. A może i dlatego się nie spieszo, bo tymczasowo terenami tymi zarządzał biskup wrocławski. Może komunikacja pomiędzy kuriami we Wrocławku i Częstochowie nie była też najlepsza, ponieważ 22 marca 1926 roku Kuria Diecezjalna Włocławska pierwsza wysłała zawiadomienie, że akta te są gotowe do odebrania²⁷. Chodziło o akta odłączonych parafii i o akta osobowe duchowieństwa. Ci co znają los dokumentów dziewiętnastowiecznych znajdujących się w urzędzie dawnego Konsystorza Generalnego Włocławskiego, a od zmian kodeksowych w 1818 roku w Kurii Diecezjalnej wiedzą, że akta te nie były zbyt obfite, ponieważ prawie wszystkie uległy zniszczeniu w następstwie pożaru pałacu biskupiego i sąsiadującej z nim siedziby tego urzędu. Powiadomiona Kuria częstochowska, zorganizowana zapewne jeszcze przez wikariusza generalnego biskupa Krynickiego, w dniu 26 marca prosi o łaskawe przysłanie tej dokumentacji. Podpisał tę prośbę ówczesny wikariusz generalny diecezji częstochowskiej, ks. Franciszek Marecki²⁸. Pewnie jednak chodziło o to, żeby akta te przesłać pocztą. Przygotowane akta, wraz ze spisem, wysłano w dniu 7 kwietnia. Sporządzono wykaz parafii i księży, odtąd do diecezji w Częstochowie przechodzących²⁹, a 8 kwietnia powiadomiono listownie Kurie częstochowską, że wszystko wysłano³⁰. Spis ten uwidocznili ile parafii i księży przeszło do tej diecezji. Ponieważ pomiędzy stanem duchowieństwa dekanatów odłączanych według stanu na początek 1926 roku, a wspomnianym wykazem zachodzą różnice, znaczy to, że nastąpiło wiele zmian, jakie normalnie są dokonywane w diecezji, a może też niektórzy kapłani nie chcieli do nowej diecezji przechodzić. Dlatego zasadnym wydaje się podać wykaz parafii i duchowieństwa według wyżej wspomnianego spisu³¹. Przedstawimy to za pomocą tabeli, podając przy tej okazji liczbę wiernych, opierając się na danych ze schematyzmu diecezji wrocławskiej, czyli kaliskiej z 1925 roku.

²⁷ ADWł., AKDWł., og. I, 2, k. 131.

²⁸ Tamże, k. 132.

²⁹ Tamże, k. 134–136.

³⁰ Tamże, k. 133.

³¹ Tamże, k. 134–136.

Tabela 1

Lp.	Parafia	Kapłan	Stanowisko	Liczba wiernych ³²
1	2	3	4	5
Dekanat częstochowski				
1	Częstochowa Par. św. Rodziny	Wróblewski Bolesław Godziszewski Antoni Gryglewicz Franciszek	dziekan i proboszcz. wikariusz wikariusz	29 500
2	Częstochowa Par. św. Zygmunta	Marecki Franciszek Giebartowski Władysław Józef Patrzyk	proboszcz wikariusz wikariusz	25 930
3	Częstochowa Par. św. Barbary	Nassalski Marian Sewerynek Antoni Czajka Stanisław	proboszcz wikariusz wikariusz	16 850
	Częstochówka ³³	Waśkiewicz Piotr Mrotek Edmund	proboszcz wikariusz	–
	Inni kapłani mieszkający i pracujący w Częstochowie	Ciesielski Michał Smagaj Jan Mondry Wojciech Grochowski Antoni Makowski Karol Mieszczarski Stefan Tomaszewski Jan Sobański Piotr Wesołowski Władysław Szewczyk Józef		
4	Biała	Smolarkiewicz Władysław	proboszcz	3 017
5	Błachownia	Kubowicz Marian	proboszcz	4 265
6	Kalej	Bilski Stanisław	proboszcz	–
7	Kamienica Polska	Sędzimir Zygmunt	proboszcz	2 250
8	Konopiska	Kiełbasiński Władysław	proboszcz	6 075
9	Poczesna	Gawlikowski Klemens	proboszcz	4 920
10	Raków	Niedźwiecki Stefan	proboszcz	6 047
11	Starcza	Kucharski Waclaw	proboszcz	2 200
Dekanat gidelski				
12	Gidle	Maciaszek Faustyn	dziekan i proboszcz	4 700

³² Liczbę wiernych podaje się wg schematyzmu: *Catalogus ecclesiarum et utriusque cleri tam saecularis quam regularis dioecesis Wladislaviensis seu Calissiensis pro Anno Domini 1925 r.*

³³ Nie ma tej parafii w schematyzmie z 1925 roku. Kapłani wymienieni byli wśród nauczycieli religii w Częstochowie. Ks. Mrotek w 1925 roku. występuje jeszcze jako alumn Seminarium.

Cd. tabeli 1

1	2	3	4	5
13	Borzykowa	Majewski Stanisław Rosiniński Władysław	proboszcz wikariusz	5 550
14	Cielętniki	Marciniak Wincenty	proboszcz	1 700
15	Dąbrowa Zielona	Jatowtt Alojzy	proboszcz	4 000
16	Garnek	Znamierowski Kazimierz	proboszcz	2 734
17	Kłomnice	Kossowski Roman	proboszcz	5 460
18	Maluszyn	Glass Wincenty	proboszcz	3 900
19	Pławno	Krawczyński Jan	proboszcz	2 456
20	Przyrów	Stanisław Grzywak	proboszcz	5 100
21	Soborzyce	– ³⁴	–	1 400
22	Zawada	Krajewski Adam	proboszcz	1 354
23	Żytno	Dominiak Stefan	proboszcz	3 680
Dekanat gorzkowicki				
24	Gorzkowice	Nowicki Romuald Dudek Ludwik	proboszcz wikariusz	5 509
25	Bęczkowice	Nuszkiewicz Stanisław	proboszcz	4 000
26	Bogdanów	Muszyński Ludwik Piekieliński Józef	proboszcz wikariusz	9 000
27	Gomulice	Wojtasik Władysław	proboszcz	2 920
28	Kamieńsk	Michalski Bartłomiej Urban Stanisław	proboszcz wikariusz	7 865
29	Lubień	Krawiecki Jan	proboszcz	1 800
30	Mierzyn	Christof Antoni	proboszcz	3 450
31	Ręczno	Kalinowski Franciszek	proboszcz	5 000
32	Rozprza	Szymanowski Bolesław Prawda Jan	dziekan i proboszcz wikariusz	8 473
Dekanat brzeźnicki				
33	Brzeźnica	Jankowski Teofil Lipski Stefan	dziekan i proboszcz wikariusz	6 055
34	Dworszowice	Pabich Stanisław	proboszcz	1 019
35	Działoszyn	Charliński Ignacy Szyca Jan	proboszcz wikariusz	7 900
36	Jedlno	Maderski Emmanuel	proboszcz	1 605
37	Kielczygłów	Wróbel Antoni	proboszcz	3 000
38	Lgota	Kowalski Wawrzyniec	proboszcz	3 600

³⁴ Nie podano przy tej parafii duchownego.

Cd. tabeli 1

1	2	3	4	5
39	Makowiska	Zaborski Józef	proboszcz	3 120
40	Pajęczno	Chwiłowicz Aureliusz Janic Konstanty	proboszcz wikariusz	7 000
41	Rzaśnia	Kokowski Waclaw Dąbrowski Stanisław	proboszcz wikariusz	8 049
42	Siemkowice	Peche Tadeusz	proboszcz	6 840
43	Sulmierzyce	Cwilong Zenon	proboszcz	6 000
44	Wiewiec	Strzelecki Jan	proboszcz	3 712
45	Kleszczów	Michałowski Józef	proboszcz	2 457
Dekanat rodoskowski				
46	Radomsko	Jankowski Marian Bielawski Aleksander Dyja Edward Kasprzak Bogumił Grabowski Wawrzyniec	dzikan i proboszcz wikariusz wikariusz prefekt prefekt	24 356
47	Bąkowa Góra	Secomski Kazimierz	proboszcz	3 133
48	Chełmno	Zaremba Leon	proboszcz	5 800
49	Dmenin	Kozakowski Józef	proboszcz	2 500
50	Dobryczyce	Witczak Aleksander	proboszcz	1 786
51	Kobiele Wielkie	Drejem Zygmunt	proboszcz	3 383
52	Kodrąb	Śnieżewski Bronisław	proboszcz	4 000
53	Krępa	Zieliński Roman	proboszcz	911
54	Kruszyna	Metler Bonawentura	proboszcz	5 000
55	Niedośnielin	Gostyński Aleksander	proboszcz	1 700
56	Radziechowice ³⁵	Zawadzki Wincenty	proboszcz	–
57	Rzejowice	Szczotkowski Waclaw	proboszcz	2 362
58	Wielgomłynny	Lubecki Ignacy	proboszcz	5 600
Dekanat mstowski				
59	Mstów	Maniewski Michał Halama Alojzy	proboszcz wikariusz	8 450
60	Borowno	Patorski Jan Niederman Alfons	proboszcz wikariusz	7 500
61	Cykarzew	Pawłowski Ignacy	proboszcz	2 500
62	Mykanów	Kowalewski Leonard	proboszcz	2 800

³⁵ Nie ma takiej parafii w 1925 r. ani w poprzednich. Może wprowadzić to zamieszanie co do liczby parafii. Ksiądz Zawadzki Wincenty był w 1925 roku wikariuszem w Radomsku. Zapewne w 1925 roku utworzono nową parafię przy kaplicy św. Rozalii w Radziechowicach wyjętej z parafii Radomsko.

Cd. tabeli 1

1	2	3	4	5
63	Rędziny	Łabęda Jan	dziekan i proboszcz	5 650
64	Żóraw	Marjankowski Ignacy	proboszcz	3 865
Dekanat kłobucki				
65	Kłobucko	Zagrzejewski Antoni Borek Władysław	proboszcz wikariusz	9 000
66	Bór Zapilski	Lubowidzki Mikołaj	proboszcz	5 000
67	Danków	Graczykowski Mieczysław	proboszcz	4 600
68	Krzepice	Zawadzki Zygmunt Wróblewski Michał	dziekan i proboszcz wikariusz	5 837
69	Miedzno	Opasewicz Tomasz	proboszcz	4 228
70	Ostrowy	Borek Adam	proboszcz	2 300
71	Panki	Mietliński Antoni	proboszcz	2 900
72	Parzymiechy	Kobielski Feliks	proboszcz	3 600
73	Przystajnia	Żor Adam Ogłaza Stanisław	proboszcz wikariusz	7 715
74	Staro Krzepice	Bieniasiewicz Franciszek	proboszcz	3 200
75	Trusolasy	Siemaszko Władysław	proboszcz	5 960
76	Wąsosz	Choroszyński Bolesław	proboszcz	4 160
77	Wilkowiecko	Rzykiecki Franciszek	proboszcz	4 000
78	Zajczki	Gozdek Adolf	proboszcz	2 524
79	Złochowice	Kwinciński Jakub	proboszcz	1 700
Dekanat wieluński				
80	Wieluń	Przygocki Wincenty Augustynik Piotr Marekvia Franciszek	dziekan i proboszcz prefekt prefekt	10 327
81	Biała	Muchański Andrzej	proboszcz	2 500
82	Chotów	Czarnecki Wincenty	proboszcz	3 100
83	Czarnożyły	Rechciński Ignacy	proboszcz	5 500
84	Kadłub	Drojewski Roman	proboszcz	2 000
85	Konopnica	Osmelak Jan	proboszcz	1 442
86	Krzyworzeka	Dudzik Jan	proboszcz	1 800
87	Łyskornia	Gurbiel Stanisław	proboszcz	2 500
88	Mierzyce	Gorzędowski Franciszek Klarzak Józef	proboszcz wikariusz	5 654
89	Ossjaków	Michnikowski Bolesław Gołaszewski Stanisław	proboszcz wikariusz	10 268

Cd. tabeli 1

1	2	3	4	5
90	Raczyn	Olejniki Wincenty	proboszcz	2 025
91	Ruda	Zmysłowski Antoni	proboszcz	4 100
92	Rydlice	Hadaś Emmanuel	proboszcz	5 500
93	Wierzchlas	Głogowski Wawrzyniec	proboszcz	3 300
Dekanat bolesławiecki				
94	Bolesławec	Wojciechowski Wincenty	dziekan i proboszcz	3 100
95	Chróscin	Paterek Franciszek	proboszcz	1 000
96	Czastary	Wilczyński Władysław	proboszcz	3 700
97	Dzietrzkowice	Sukiennicki Stanisław	proboszcz	3 721
98	Mieleszyn	Kotnowski Bolesław	proboszcz	1 350
99	Mokrsko	Orzanowski Wiktor	proboszcz	3 200
100	Radostów	Degen Stefan	proboszcz	– ³⁶
101	Skomlin	Bentkowski Edward	proboszcz	3 587
102	Wójcin	Jędryczki Cyryl	proboszcz	2 600
103	Żdżary	Jarzębiński Dominik	proboszcz	2 000
Dekanat praszkowski				
104	Praszka	Wtorkiewicz Franciszek Sawicki Marian	dziekan i proboszcz prefekt	9 043
105	Dzietrzniki	Sikorski Władysław	proboszcz	3 600
106	Jaworzno	Wieczorek Stanisław	proboszcz	2 314
107	Komorniki	Czok Jan	proboszcz	1 200
108	Ożarów	Rychlewski Stanisław	proboszcz	1 590
109	Pątnów	Kosielski Antoni	proboszcz	1 650
110	Przedmość	Marcinkowski Władysław	proboszcz	1 410
111	Rudniki	Berendt Leopold	proboszcz	3 500
112	Wierzbie	– ³⁷	–	1 360
113	Żytniów	Łogucki Józef	proboszcz	3 800
Dekanat wieruszowski				
114	Wieruszów	Kott Walenty Łupiński Stanisław	proboszcz prefekt	6 000
115	Cieszęcin	Zieliński Hipolit	dziekan i proboszcz	5 300
116	Czajków	Tarchalski Edmund	proboszcz	4 300

³⁶ W schematyzmie nie ma podanej liczby wiernych.³⁷ Nie podano nazwiska proboszcza.

Cd. tabeli 1

1	2	3	4	5
117	Kraszewice	Kępski Leon	proboszcz	4 200
118	Lututów	Żeromski Stanisław Konieczny Julian	proboszcz prefekt	7 000
119	Naramice	— ³⁸	—	1 530
1	2	3	4	5
120	Ochędzryn	Kłódkowski Wincenty	proboszcz	1 400
121	Ostrówek	Gruszewski Józef	proboszcz	1 437
122	Sokolniki	Grzmielewski Barnaba	proboszcz	2 100
123	Walichnowy	Chrzanowski Waclaw	proboszcz	2 800
124	Węglewice	Pawłowski Edward	proboszcz	3 188
Uzupełnienie				
125	Raków ³⁹	Karczewski Apolinary Rosso Włodzimierz	prefekt prefekt	
126	Grzymalina Wola	Hlawsa Leon	proboszcz	2 300

Podsumowując dane z podanej tabeli, dowiadujemy się, że do diecezji częstochowskiej przeszło 126 parafii, 167 kapłanów i 564,768 wiernych

Nieco mniej, ale także znaczącą liczbę parafii, kapłanów i wiernych, diecezja oddała do diecezji w Łodzi.

Biskupi zawiadamiali dziekanów oddawanych dekanatów o decyzji Stolicy Apostolskiej. I tak biskup Zdzitowiecki 21 listopada 1925 roku powiadomił dziekanów z Tuszyna, Łasku, Pabianic, Piotrkowa Trybunalskiego, Bełchatowa i Widawy, że dekanaty te zostały włączone do diecezji łódzkiej i dziekani mają niezwłocznie powiadomić o tym kondekanalnych, aby we wszystkich sprawach zwracali się do Kurii Diecezjalnej w Łodzi⁴⁰.

Ponieważ w nowej sytuacji należało przekazać do aktualnych Kurii Biskupich dokumentację oddawanych parafii, kuria wrocławska powiadomiła biskupa łódzkiego, że są już przygotowywane akta parafii do przekazania⁴¹.

Wykaz parafii i księży przechodzących do diecezji w Łodzi z Kurii wrocławskiej wysłano z Włocławka 30 listopada⁴². Zawierał on następujące akta parafii i księży, ujęte w formę tabeli z podaniem liczby wiernych poszczególnych parafii.:

³⁸ Nie podano nazwiska proboszcza.

³⁹ Por. par Raków nr 10, gdzie podano tylko proboszcza. Tu podano prefektów.

⁴⁰ ADWł., AKDWł., og. I, 2, k. 111.

⁴¹ Tamże, k. 107.

⁴² Tamże, k 113–114v.

Tabela 2

Lp.	Parafia	Kapłan	Stanowisko	Liczba wiernych
1	2	3	4	5
Dekanat piotrkowski (Piotrków Trybunalski)				
1	Piotrków Trybunalski Par. św. Jakuba	Jasiński Włodzimierz Siutowicz Józef Jastrzębski Stefan	dziekan i proboszcz wikariusz wikariusz	13 000
2	Piotrków Trybunalski Par. św. Jacka	Szabelski Stanisław Dziuda Józef Potrzebki Wiktor Lipiński Eugeniusz Zajac Stanisław Krzyszkowski Jan Rutkiewicz Bronisław	proboszcz wikariusz Rektor kościół prefekt prefekt prefekt	14 000
3	Gomolin	Borowski Roman	proboszcz	1 500
4	Milejów	Jankowski Piotr Szymański Antoni	proboszcz wikariusz	5 325
5	Moszczenica	Kieler Stanisław	proboszcz	2 270
6	Sulejów	Nawrocki Lucjan Dziwok Wincenty	proboszcz wikariusz	8 356
7	Witów	Bronisław Jaskólski	proboszcz	2 456
8	Wolbórz	Pertkiewicz Ignacy Szamborski Nikodem	proboszcz wikariusz	13 421
Dekanat bełchatowski				
9	Bełchatów	Jeliński Franciszek Leszczyński Leon	dziekan i proboszcz prefekt	4 500
10	Chabielice	Beliński Michał	proboszcz	4 600
11	Drużbice	Raszka Ignacy	proboszcz	5 800
12	Grocholice	Goczałkowski Cezary	proboszcz	5 118
13	Kaszewice	Załęcki Karol	proboszcz	3 025
14	Kociszew	Kaszyca Leon	proboszcz	2 500
15	Łobudzice	Esman Edward Grodkiewicz Jan	proboszcz prefekt i rektor k-ła	5 000
16	Parzno	Rubaszkiwicz Jan	proboszcz	6 858
17	Suchcice	Zagórski Leon	proboszcz	1 677
Dekanat tuszyński				
18	Tuszyn	Pelczyński Józef Teper Jan	proboszcz prefekt	8 650
19	Krzepczów	Stawicki Mikołaj	proboszcz	4 370

Cd. tabeli 2

1	2	3	4	5
20	Srocko	Kowalski Izydor Górecki Józef	proboszcz wikariusz	8 250
21	Czarnocin	Kąkolewski Feliks	proboszcz	4 500
22	Kurowice	Wituski Andrzej	proboszcz	4 540
23	Rzgów	Sieciński Stanisław Piwnicki Stefan	proboszcz prefekt	5 200
Dekanat łaski				
24	Łask	Kopczyński Edward Kołodziejski Stefan Sikorski Waław	dzikan i proboszcz wikariusz prefekt	7 200
25	Borszewice	Lewandowicz Mieczysław	proboszcz	3 545
26	Buczek	Drzymała Stanisław	proboszcz	4 100
27	Dobroń	Cesarz Jan	proboszcz	3 828
28	Kwiatkowice	Migasiewicz Tomasz	proboszcz	2 010
29	Lutomiersk	Psonka Franciszek	proboszcz	2 850
30	Marzenin	Sawicki Marcei Nowak Adam	proboszcz wikariusz	5 100
31	Mikołajewice	Borowy Henryk	proboszcz	3 120
32	Wrzeszczewice	Dzikowski Jan	proboszcz	1 600
Dekanat pabianicki				
33	Pabianice Par. św. Mateusza	Marecki Stanisław Kubiś Wojciech	dzikan i proboszcz wikariusz	10 000
34	Pabianice Par. N.M.P. – księ- ży misjonarzy	Szulc Bartłomiej Olszewka Teodor Warchoń Franciszek Gielac Emil Urban Jan Musiał Kazimierz	proboszcz wikariusz wikariusz prefekt prefekt prefekt	16 500
35	Dłutów	Szarecki Andrzej Strumiłło Antoni	proboszcz wikariusz	7 260
36	Górka Pabianicka	Wójcik Feliks	proboszcz	2 800
37	Retkinia	Walecki Waław	proboszcz	2 200
38	Ruda Pabianicka	Poławski Franciszek Szubiński Stanisław	proboszcz prefekt	4 200
Dekanat widawski				
39	Widawa	Wronowski Zygmunt Fijałkowski Jan	dzikan i proboszcz wikariusz	8 960
40	Brzyków	Milewski Stefan	proboszcz	3 680
41	Grabno	Królikowski Franciszek	proboszcz	3 000

Cd. tabeli 2

1	2	3	4	5
42	Restarzew	Wolski Adam	proboszcz	4 200
43	Rucieć	Łaski Gustaw	proboszcz	2 830
44	Sędziejowice	Ościć Leon	proboszcz	2 000
45	Strońsko	Rylski Stefan	proboszcz	5 600
46	Szczerców	Kotlicki Ignacy	proboszcz	4 020
47	Wola Więżowa	Krukowski Józef	proboszcz	2 346
48	Wygiełzów	Susiecki Adam	proboszcz	4 000
Parafie należące do dekanatu uniejowskiego				
49	Bałdrzychów	Dmochowski Aleksander	proboszcz	2 262
50	Wartkowice	Nowicki Lucjan	proboszcz	3 125

Podsumowując, przeszło do diecezji w Łodzi 50 parafii, 78 kapłanów i 214 174 wiernych

Po odbiór tych akt zgłosił się we Włocławku ks. Jan Fondaliński, kwitując ich odbiór 4 grudnia⁴³. Zdaje się, że nie zdołano zgromadzić wszystkich materiałów, skoro 14 grudnia wysłano do łodzi resztę akt osobistych księży⁴⁴. Były to akta ks. Dmochowskiego, Cesarza, Drzymały, Dzikowskiego i Diudy.

Naturalnie przy takich sytuacjach są możliwe pomyłki. I tak pomyłkowo przesłano do łodzi Akta ks. Adama Fijałkowskiego, zamiast akt ks. Jana Fijałkowskiego. Ponieważ zaraz zauważono tę pomyłkę, Kuria Łódzka 11 grudnia odsyłając akta pomyłkowo przesłana, prosi i właściwie⁴⁵.

Ale to nie koniec wykazu oddawanych parafii. Parafia Koniecpol już 11 listopada 1925 roku dekretem nuncjusza Apostolskiego została wyłączona z diecezji kujawsko-kaliskiej (włocławskiej) i włączona do diecezji kieleckiej, dlatego 19 marca 1925 roku biskup kielecki Łosiński prosił biskupa włocławskiego o przesłanie akt parafii i akt osobistych proboszcza⁴⁶. Proboszczem w 1925 roku był Dembczyk Sylwan, a parafia liczyła 4000 wiernych⁴⁷.

Jedyną parafią przekazaną diecezji płockiej był Duninów. Akta tej parafii wysłano do płocka 5 grudnia, jednak nie wysłano akt ks. Lisiec-

⁴³ Tamże, k. 115.

⁴⁴ Tamże, k. 121.

⁴⁵ Tamże, k. 122–123.

⁴⁶ Tamże, k. 108.

⁴⁷ *Schematyzm diecezji włocławsko-kaliskiej 1925*, s. 43.

kiego Ignacego tamtejszego proboszcza z uwagi, że ich nie było. Jest to zrozumiałe, bowiem akta personalne księży diecezji spłonęły w pożarze Kurii Biskupiej w 1920 roku. Władza kościelna poleciła, aby kapłani sporządzili dokładny swój życiorys, któryby w części zastąpił zniszczone Akta. Nie wszyscy to polecenia wykonali, a wśród nich i proboszcz duninowski⁴⁸. Parafia ta liczyła 4,130 wiernych

Ogółem więc razem z parafiami Koniecpol i Duninowo, odeszło 178 parafii, 247 księży i 783 072 wiernych.

Duchowieństwo diecezji wrocławskiej pamiętało o konfratrach, których nowe rozgraniczenie diecezji spowodowało, że znaleźli się poza swoją macierzą, czemu dało wyraz, gdy zgromadzeni na zebraniu dziekanów i delegatów we Wrocławku w dniu 13 i 14 kwietnia 1926 roku, wysłali pozdrowienia do tych, co odeszli z diecezji: „Zebrani dziekani i delegaci diecezji wrocławskiej przesyłają ukochanym kolegom, z którymi tyle lat wspólnie pracowali, dzielili dole i niedole, najserdeczniejsze bratnie pozdrowienie”⁴⁹.

Jeszcze w czasach po drugiej wojnie światowej były liczne więzy pomiędzy starszymi kapłanami tych trzech diecezji, bo łączyło ich wspomnienie tego samego wychowania seminaryjnego, tych samych nauczycieli i biskupa, który ich święcił.

Na zakończenie, opierając się na innym opracowaniu podpisanego, a będącym w druku, możemy porównać, ile diecezja oddała, a ile utraciła i jaki jest ostateczny bilans.

W 1925 roku oddano diecezjom w Częstochowie i Łodzi 176 parafii oraz po jednej dla Kielc i Płocka, co razem stanowi 178, a otrzymano ich zaledwie 20 z diecezji płockiej i 8 z diecezji łódzkiej czyli łącznie oddano 150 parafii. Kapłanów odeszło 247, a z diecezji płockiej i łódzkiej otrzymano 31, czyli ubyło ich 216, zaś wiernych, których odeszło 783 072, przybyło tylko 85 541 osób, czyli liczba wiernych zmniejszyła się o 697 531 osób.

Jest zrozumiałe, że w rzeczywistości liczba wiernych mogła się nieco różnić, ale nie zmienia to faktu, że diecezja wrocławska następstwie bulli *Ex imposita nobis* uległa znacznemu zmniejszeniu.

⁴⁸ ADWł., AKDWł., og. I, 2, k. 116.

⁴⁹ Protokół zjazdu księży dziekanów i delegatów diecezji wrocławskiej, odbytego w dniach 13 i 14 kwietnia 1926 r., „Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej”, t. 20, 1926, s. 175.

STRATY TERYTORIALNE DIECEZJI WŁOCŁAWSKIEJ
W NASTĘPSTWIE BULLI CYRKUMSKRYPCYJNEJ
VIXDUM POLONIAE UNITAS Z 1925 R.

STRESZCZENIE

Kiedy Polska w 1918 roku odzyskała niepodległość, oczywistym okazała się konieczność przeprowadzenia nowego podziału diecezji polskich, a nawet powiększenia ich liczby przez utworzenie nowych. Dotychczasowy bowiem podział z 1818 roku, ustalony pod naciskiem władz zaborczych, nie brał pod uwagę potrzeb Kościoła. Po wielu naradach biskupów polskich i po zawarciu konkordatu pomiędzy Rzeczypospolitą Polską, a Stolicą Apostolską, ta ostatnia bullą *Vixdum Poloniae Unitas* z 1925 roku dokonała nowego urządzenia diecezji polskich. Jej postanowienia najbardziej dotyczyły diecezji kujawsko-kaliskiej, teraz nazwanej wrocławską. Ponieważ już w 1920 roku powstała diecezja w Łodzi, na samej granicy z diecezją wrocławską oraz powołano do istnienia diecezję w Częstochowie, obydwie w 1925 roku przejęły dużą część dotychczasowej diecezji kujawsko-kaliskiej. Tak więc diecezja wrocławska w granicach ustalonych wspomnianą bullą uległa znacznemu zmniejszeniu, oddając około trzeciej części parafii, kapłanów i wiernych.

LE PERDUTE TERITORIALI DELLA DIOCESI DI WŁOCŁAWEK COME
LA CONSEQUENZA DELLA BULLA PAPAIE *VIXDUM POLONIAE*
UNITAS DA 1925

RIASSUNTO

Quando la Polonia nel 1918 ha recuperato l'indipendenza si è nata subito la necessità della nuova divisione delle diocesi. Dopo la lunga discussione tra i vescovi polacchi e dopo la stipulazione del concordato fra Polonia e la Santa Sede e con la bulla papale *Vixdum Poloniae Unitas* da 1925, si ha compiuta la nuova ripartizione delle diocesi della Polonia. Due nuove diocesi a Czestochowa ed a Lodź hanno intercettato gran parte della precedente diocesi kujawsko-kaliska.